

Demokratik Davranışlar ve Demokratik Eğitim İlkeleri

Cavit BİNBAŞIOĞLU

Demokratik davranış, demokrasiye uygun görüş, düşünce ve tepkilerin tümünü kapsar. Demokrasi de aslında bir yönetim biçimidir : Devletlerin yönetim biçimlerinden biri. Aslı Yunanca olan bu sözcük, iki sözcüğün bir araya getirilmesinden oluşmuştur. Eski Yunanca'da «Demos» sözcüğü «Halk», «Kratos» sözcüğü de «İktidar» anlamına geliyordu. Buradan «Demokrasi» sözcüğünün «Halk İktidarı», yahut «Halk Egemenliği» anlamına geldiğini anlıyoruz. Nitekim, Türkçe Sözlük'te de «demokrasi», «Halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi» karşılığında kullanılmıştır. Demokrasinin zıddı «Otokrasi»dir. Bu da bir yönetim biçimidir. Bunda egemenlik halkta değil, bir ya da birkaç kişide, yahut bir sülâlededir : Kral, padişah ya da imparator gibi. Meşrutî krallık gibi durumlarda yetkiler, esas itibarıyla, halktan seçilmiş olan meclislere verilir. Bu da demokratik yönü ağırlıkta bulunan bir yönetim biçimidir. Otokrasi ile demokrasi arasında yer alır.

Demokrasinin özünde özgürlük, yani «serbest irade» ve «eşit haklar» vardır. Kişi, devletin yönetiminde seçme ve seçilme yoluyla rol alır. Bu, tamamiyle kişinin kendisinin bileceği bir iştir. Buna kimse engel olamaz. Her şey, yasa ile düzenlenir. Kişiler istemese de, yasa yürürlükte kaldığı sürece, bunlara uymak zorundadırlar. Kararların alınmasında, yasaların yapılmasında belli kişi ve zümrelerin değil, kamunun yararı esastır. Yasayı çıkaranlar da, egemenlik altında bulunanlar gibi, bunlara uymak zorundadırlar. İşte, demokrasinin birkaç ögesi ve özelliği. Bu öge ve özellikleri «Cumhuriyet» adı verilen yönetim biçiminde de bulabiliriz. Buradan, cumhuriyet yönetiminin de aslında bir demokrasi olduğu, ya da demokrasi ideale bir yaklaşım olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

İnsanlık, ta ilk zamanlardan beri, çeşitli yönetim biçimleriyle yönetile gelmiştir. Demokrasi ile ilk yönetim, bugünkü öge ve özellikleri taşımakla birlikte, eski Yunanistan'da İ. Ö. 700-800 yıllarında uygulanmıştır; fakat, daha sonraları bu yol bırakılmış, krallık ve diğer benzeri şekillere bürünmüştür. XVIII. yüzyılda J. J. Rousseau'nun «Toplum Sözleşmesi» adlı kitabının yayımlanmasından sonra, demokrasi fikri yeniden canlanmış, önce Fransa'yı, daha sonra da dünyayı sarmıştır. 1789 ve 1848 Fransız devrimleri, demokrasiyi anlama, kurma ve geliştirme yolunda büyük mesafeler alınmasına katkıda bulunmuştur. Siyasal düşünce sahibi olanlar, demokrasiyi bir ülkü olarak kabul etmişlerdir. O zamandan beri buna taraftar olma-

dan hiçbir bilim ve devlet adamı görülmemiştir. Toplumların her katmanı da buna taraftardır. (1) Ne var ki, demokrasi anlayışında tam bir görüş ve anlayış birliği yoktur. Adı «cumhuriyet» olan devlet şekillerinin farklı rejim uygulamaları bunun delilidir. Hepsinde de amacın demokrasi idealine yaklaşmak olduğu, hiç değilse, kuramsal olarak ifade edilebilir.

Demokrasi, her şeyden önce, bir yaşama biçimidir. Öyle bir yaşama biçimi ki, burada birey en değerli varlıktır. Onu, her yönüyle koruyup kollamak esastır. Onun serbest, özgür iradesi, her şeyden değerlidir. Toplumunu oluşturan insanlar birbirleri ile işbirliği ve uyum içindedirler. Kendi kararlarını kendileri verirler, verdikleri bir karara da uyarlar. Sevgi, saygı ve güven duyguları ile hoşgörü, toplumda, toplumu teşkil eden her bireyin kişiliğinde en üst düzeyde bulunur. Kuşkusuz, bunlar, kişinin doğuştan kazandığı özellikler değildir. Sonradan kazandığımız her şey gibi, demokrasi de eğitim yoluyla yaşayarak öğrenilecektir. Çocuğun, yemek yemeyi öğrenir gibi bunu da öğrenmesi gerekir. Bu da önce ailede, sonra okulda ve daha sonra da toplumda öğrenilecektir. Kişi, böyle bir öğrenme süreci içine girmeden demokrasiyi öğrenemez. Bir emir ya da yasa ile kişinin demokratik davranış göstermesi beklenemez. O da —her şey gibi— yaparak ve yaşayarak öğrenilecektir. Biz, önce devlet şeklimizi «cumhuriyet» olarak seçmekle, sonra da çok partili yaşama girmekle, demokratik yaşamayı kendimize bir ideal olarak seçmiş bulunuyoruz. Eğitim yoluyla buna ulaşmaya çalışacağız. Bu da okullarımızda uygulayacağımız eğitimin «demokratik eğitim» olmasıyla mümkündür.

«Demokratik eğitim», Eğitim Terimleri Sözlüğü'nde şu biçimde tanımlanmıştır: «1 — Amacı, programları ve yöntemleri demokrasinin dayandığı temel ilkelere göre saptanan eğitim, 2 — Öğretim çalışmalarında, öğretmen-öğrenci ilişkilerinde, eğitsel etkinliklerde öğrencinin birey olarak değerine ve bütünlüğüne, birlikte çalışmaya, karşılıklı saygıya, hoşgörüye, kişiliğe değer ve önem veren eğitim.» (2)

Görüldüğü üzere, demokratik eğitim, demokrasi için saptanan birçok öge ve özelliği üzerinde taşımaktadır. Ancak, böyle bir eğitimledir ki, çocuklar ve gençler, gerçek yaşamın gerektirdiği demokratik davranışları geliştirmeye gayret ederler. Anlaşılmış olacağı üzere, demokratik eğitimde

okuldaki bütün eğitim ve öğretim çalışmaları yer alacaktır. Bir de «Demokratik Yönetim» terimi vardır. Bu da bununla ilgilidir. Hatta, demokratik eğitimin içinde demokratik yönetim de olabilir. Çünkü, okulun yönetimini, diğer eğitim çalışmalarından büsbütün ayırmak mümkün değildir. O halde, demokratik yönetimi de iyice tanımlamak gerekir : Bu da Eğitim Terimleri Sözlüğü'nde şöyle yer almıştır : «Bireyin kendi sorunlarını çözebilecek güçte olduğu ve gelişmeye doğuştan hazır bulunduğu, danışma konusunda, her şeyden önce, onun düşünce ve duygularının önem taşıdığı inancına dayanan yönetim türü.» Bu da siyasal yaşayışta demokrasinin gereklerine uygun okul içi bir yönetim türüdür. Bütün bunlara dayanılarak, okulda uygulanacak eğitimin, hem «demokratik eğitim», hem de «demokratik yönetim» esaslarına uygun olması gerektiği sonucuna varabiliriz.

Demokrasinin bir «özgürlük» ve «hak» rejimi olduğunu söylemiştik. Bu iki kavram, yanlış kullanıldığı takdirde, çok kötü sonuçlar elde edilebilir. Özgürlük, bireyin istediğini yapması demek değildir. Bir kimsenin özgürlüğü, başkasının özgürlük sınırına kadardır. Hak da her şeyi devletten istemek anlamına gelmez. Bu da birtakım ödev ve sorumlulukları gerektirir. Toplum oluşturan bireylerde bu bilinç gereği gibi yer etmeden demokrasi uygulamak, istenen sonuçları vermeyebilir. O zaman, bundaki eksikliği eğitim sisteminde aramak gerekir. Eğitim sistemi, öğrencilere kazandırdığı bilgi, beceri ve alışkanlıklarla ve yönetim şekli ile demokrasiye yardım etmelidir. Bunun da yolu demokratik eğitim ve demokratik yönetimden geçer. Aksi takdirde, toplum, demokrasiyi kolay kolay özümseyemez. Toplumlar da görülen birçok sıkıntıların kaynağında bu vardır. Son yıllarda bunların acı gerçekleri toplumumuzda da yaşandı. Demokrasi, demokratik yaşayışlarla öğrenilir. Ödev ve sorumluluk duygusu, demokratik yaşayışın özünde vardır. Bunu geliştirmek eğitimin görevidir.

Okul programlarımızın ve yönetmeliklerimizin hazırlanmasında demokratik eğitim ilkelerine oldukça geniş yer verilmiştir. 1929 yılında çıkan İlkokullar Yönetmeliği'nin 125. maddesi, okuldaki toplumsal etkinliklere ayrılmıştır. Burada ders dışı etkinliklere büyük yer verilmiştir. Daha sonraları, ilkokul, ortaokul ve lise yönetmelikleri ile öğretmen okulları yönetmeliklerinde de benzer hükümler vardır. 1976 yılında «İlk ve Orta Dereceli Okullarda Eğitici Çalışmalar Yönetmeliği» yayımlanmıştır. 1983'te değişikliğe uğramıştır. Hele, 1968 yılında yayımlanan İlkokul Programı, öğrencilere demokratik davranışlar kazandırma açısından son derece ileri görüşleri yansıtır. Bu programda öğretimde uygulanacak yöntemler, demokratik davranışların gelişmesine yardım edici nitelikte sunulmuştur. Bunların tam anlamıyla uygulanmasıyla yarınki toplumumuzun bugünkünden daha demokratik davranışlar göstereceğine inanıyoruz.

Demokratik Eğitimle İlgili Birkaç İlke

Buraya kadar demokrasi, demokratik eğitim ve demokratik yönetimle ilgili genel düşünceleri özetlemiş bulunuyoruz. Şimdi de bunları demokrasi eğitimi açısından ilkeleştirmeye çalışalım. Bu konuda çağdaş eğitimcileri görüşleri yedi noktada toplanır. (3) Bunları kısaca şöyle açıklayabiliriz :

1. **Demokratik eğitimde bireyden, yani çocuk ve gençten hareket etmek esastır.** Bu ilke, eğitimde birçok şeyi kapsar. Buna, kısaca «çocuğ görelilik» ilkesi de denir. Bu ilkeye göre, eğitim ve öğretimde, hatta yönetimde çocuğun ilgi ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulur. Eğitim kuruluşunda, öncelikle bunların doyurulmasına ve bu vesile ile yaparak ve yaşayarak, istenen davranışların geliştirilmesine önem verilir. Öğrenim yaşamında öğrenciye bol yaşantı kazandırılır. Bunlar üzerinde yapıcı ve yaratıcı etkinliklerde bulundurulur. Herkes kendi yaşantısını başkalarıyla paylaşır. Öğretimde ünite ve proje çalışmaları buna yardım eder. Eskinin anlatım (takrir) yöntemi, yerini küme çalışmalarına bırakmıştır. Burada işbirliği ilkesi çalışma ve topluca değerlendirme vardır. Kişinin onuru her şeyin üzerindedir.

2. **Demokratik eğitimde ayrıcalık yoktur, herkes aynı haklara sahiptir.** Demokrasilerde ırk, cins ve din ayrımı olmadığı gibi, demokratik eğitimde de zengin-fakir, köylü-kentli, kız-erkek ve benzeri ayrılıklar yoktur. Burada herkese aynı biçimde davranılır. Herkes aynı haklara sahiptir. Herkes öğretim kurumundan, kendi yeti ve yetenekleri doğrultusunda en yüksek yarar sağlama yükümlüdür. Bu husus, yasalarla da güvence altına alınmış bulunmaktadır. Eğitici, kendi çalışmalarında bunu daima göz önünde bulunduracağı gibi, öğrencilerine de gerektiğinde bununla ilgili etki ve telkinlerini yapacaktır.

3. **Demokratik eğitimde her birey «kendine özgü bir kişilik» olarak kabul edilir ve ona saygı gösterilir.** Bu ilke, eğitimde çocuğun bir büyük adam gibi görülmesini gerektirir. Emerson «Eğitim çocuğa saygı ile başlar» der. Bu, her çocuğun kendine özgü iyi-kötü, doğru-yanlış birtakım görüşleri var, biz bunları hemen reddetmeyelim, çocuğu düşündürelim, gerekli etkilerimizi de yapalım, fakat sonunda kararını yine kendisi versin, ona zorla hiçbir şeyi kabul ettirmeyelim, onu büyük bir adam gibi görelim gibi bir anlam taşır. Bu da eğitimin rehberlik anlayışı içinde yapılması gerektiğini ifade eder. Baskı ve şiddetin demokratik eğitimde yeri yoktur. Çocuğun küçük hatalarını büyütmemek, ona hoşgörülü davranmak, daim

geleceğe ümit içinde bakan teşvik edici bir tutum içinde bulunmak, demokratik eğitimde, çocuğun kendine özgü olan kişiliğinin gelişmesine yardım eder.

4. **Demokratik eğitimde mevcut yasa ve kurallara uyulur; fakat, bunlardan değiştirilmesi istenenler olursa bunlar üzerindeki görüşlerini de öğrencilerin serbestçe ifade etmelerine imkân sağlanır.** Demokrasi, her şeyden önce, bir kurallar rejimidir. Demokratik savaşı da bu kurallara uyularak yapılır. Bunu çocuğun daha okul sıralarında iken öğrenmesi gerekir. Demokratik eğitimde, bir fikri serbestçe söyleme ve eleştiri dışında hiçbir şey yoktur. Demokratik ortamda bir fikir başkasına zorla kabul ettirilemez. Bunun yerine inandırma, ikna ve akla, mantığa hitap etme yöntemlerine başvurulur. Eğitimde karşılıklı sevgi, saygı ve güven şarttır.

5. **Demokrasinin temelinde ahlâkî değerler vardır; bunların mevcut bulunmadığı bir çevrede demokrasi gelişemez.** Demokrasi için kurallar ne kadar önemli ise, ahlâkî değerler de en az onlar kadar önemlidir. Ahlâkî değerlerin en önemlileri doğruluk, dürüslük ve toplumsal naziklik kurallarıdır. Bunlar da toplum içinde yaşayarak öğrenilir. Demokrasi uygulamalarından önce, bunların öğrenilmesi gerekir. Demokratik eğitim, bunları da çocuğa yaşayarak öğretmek zorundadır. Bunlar, okulda birbiriyle iç içe girmiş durumdadırlar. Bu değerlerden yoksun bir ortamda demokrasi gelişemez.

6. **Demokratik eğitim, bireyin bütün yeti ve yeteneklerini, mevcut potansiyeli oranında geliştirici bir etki yapar.** Otokratik eğitimde çocuk çok fazla düşünülmez. Yetişkin olan öğretmen, gerekli gördüğü bilgi, beceri ve alışkanlıkları, çocuğun alabilme gücüne bakmaksızın, çok kere de sözel yöntemlerle vermeye çalışır. Çocuktan da bunu alması istenir. Demokratik eğitimde bu böyle değildir. Amaca, konuya, yönteme ve hatta değerlendirmeye yön verecek olan çocuğun kendisidir. Eğiticiye yalnızca rehberlik işi düşmektedir. Böyle olunca, çocuk, amacını kendi seçmekte; konusunu kendi seçmekte; nasıl öğreneceğini, yani yöntemini kendi seçmektedir. Kazanacağı bilgi, beceri ve alışkanlıkları, bizzat bir çalışmanın içinde, yaparak ve yaşayarak kazanmaktadır. Bu sırada çocuğun kendisine, kendini tamamıyla ifade etme imkânı verilmektedir. Böylece çocuk, işe ve mesleğe daha küçük yaştan itibaren alıştırmaya çalışılmaktadır. Bunda zoraki bir öğrenim yoktur.

7. **Demokrasilerde karar veren, toplumun bireyleri ya da onların iradeleri olduğu gibi, demokratik eğitimde de eğitimin yükü öğrencilerin üzerindedir.** Demokratik eğitim, okulda öğretmenin yükünü hafifletmiştir. Böyle bir eğitim yapılmamış olsa, okulda her şeyi öğretmen düşünecek, her şeyi başkasına öğretmen yaptıracaktır. Karar verme süreçlerinin hepsi

öğretmenin kafasında oluşacaktı. Buna imkân var veya yok. Bu ayrı konu. Demokratik eğitimde bu işi, öğretmenin rehberliği altında, öğrenciler yapacaklardır : Derslerin plânlanmasından tutunuz da değerlendirmeye kadar. Okulun yönetimi içinde de durum aynıdır. Okul yöneticisi yardımcılarının yapacakları işler, gene onların rehberlikleri altında, öğrencilerin kendileri tarafından yapılacaktır. Böylece öğrenciler, bizzat işin içinde yaparak ve yaşayarak, hem yeti ve yeteneklerini geliştirerek öğrenim görecekler, hem de okul içinde ilerdeki yetişkinliklerinde içinde yaşayacakları demokratik yaşama hazırlanacaklardır. Böyle bir ortam içinde demokrasi için çok gerekli olan ahlâkî değerler de en iyi biçimde öğrenilmiş olacaktır. Eğitimde «Ahlâk öğretilmez, yaşanır» diye bir ilke vardır. Bu ilke okul programlarımıza da geçmiştir. Bunu, en iyi biçimde, demokratik eğitimde uygulayabiliriz.

Bu ilkeler istenilirse daha da çoğaltılabilir; fakat, çağdaş eğitimcilerin en çok üzerinde durdukları noktalar bunlardır.